

چالش‌های خبر جعلی از منظر حقوق بین‌الملل

علی‌اکبر هراتی*، علیرضا ظاهری[✉]، علی احمدی**، محمدعلی صلح‌چی***

چکیده

پدیده‌های نوظهور از عواملی هستند که بر قواعد حقوقی تأثیر می‌گذارند. افزایش استفاده از عملیات سایبری، از جمله انتشار خبر جعلی برای مداخله در امور دولت‌ها، پدیده نوظهوری است که به یکی از چالش‌های حقوق بین‌الملل تبدیل شده و به نوعی نظم حقوقی حاکم بر جامعه بین‌المللی را با تردید روبه‌رو کرده است، ضمن اینکه با اصل ممنوعیت مداخله در امور داخلی دولت‌ها به‌عنوان یک قاعده عرفی و تعهد جهان‌شمول تزامم دارد. پژوهش حاضر به بررسی خبر جعلی و ممنوعیت مداخله در امور داخلی کشورها از منظر حقوق بین‌الملل پرداخته است. این از نوع کیفی بوده، برای گردآوری اطلاعات، از شیوه مطالعه «اسنادی و کتابخانه‌ای» بهره برده و از حیث هدف، «توسعه‌ای - کاربردی» است. پژوهش پیش‌رو، ضمن بررسی قاعده عدم مداخله و توضیح معنای «اجبار»، نشان می‌دهد که اصل عدم مداخله چگونه می‌تواند بر عملیات انتشار اخبار جعلی - که با هدف تأثیر نهادن بر اراده حاکمیتی دولت هدف صورت می‌گیرد - تأثیر بگذارد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد؛ اخبار جعلی در مواردی در چارچوب نقض اصل عدم مداخله قرار می‌گیرد که بتوان آن را «اجباری» طبقه‌بندی کرد. همچنین استدلال می‌کند که الگوی جدیدی از عدم مداخله باید تدوین شود تا تمرکز خود را از استاندارد مرسوم اجبار یعنی اقدامات قهری و نظامی به استاندارد جدید دستکاری تغییر دهد.

کلیدواژه‌ها: فضای مجازی، رسانه‌های اجتماعی، اخبار، خبر جعلی، حقوق بین‌الملل، عدم مداخله

* دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، گروه حقوق، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
aliakbarharati2023@gmail.com

[✉] نویسنده مسئول: استادیار گروه حقوق، واحد تهران جنوب و تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

azahehi 878@gmail.com

ahmadi@atu.ac.ir

solhchi@atu.ac.ir

** استادیار گروه روزنامه‌نگاری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
*** دانشیار گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۴/۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷

DOI: 10.22082/CR.2023.1989203.2494

DOR: 20.1001.1.25382977.1402.30.114.1.0

مقدمه

پدیده‌های نوظهور از عوامل تأثیرگذار بر قواعد حقوقی و به‌ویژه در عرصه حقوق بین‌الملل و موضوعات مرتبط با صلح و امنیت، قادر به ایجاد چالش‌هایی هستند که به یکی از معضلات و دغدغه‌های جدی واضعان و نویسندگان حقوق بین‌الملل تبدیل شده است. مواردی همچون تغییرات آب‌وهوایی نظیر ال‌نینو یا گرم شدن زمین، هوش مصنوعی، گازهای گلخانه‌ای و مشکلات زیست‌محیطی که چندین کشور یا قاره را گرفتار می‌کنند یا پدیده‌های دیگری که خاصیت فرازمانی و فرامکانی دارند و به دولت یا نهاد بین‌المللی خاصی مربوط نمی‌شوند، موجب توجه و تمرکز پژوهشگران حقوق بین‌الملل شده‌اند. خبر جعلی یکی از این پدیده‌های نوظهور است؛ البته اخبار جعلی موضوع جدیدی نیست، ترویج و دستکاری اطلاعات، پدیده‌ای تاریخی است که مدت‌ها قبل از اینکه روزنامه‌نگاری مدرن، استانداردهایی را تدوین کند و اخبار را گونه‌ای مبتنی بر قواعد خاص امانتداری بداند، وجود داشته است؛ اما اکنون سرعت اطلاعات، به شدت افزایش یافته و پیام‌ها در عرض چند ثانیه به صورت برخط (آنلاین) در سطح بین‌المللی پخش می‌شوند. در چنین وضعی، خبر جعلی به چالشی اساسی تبدیل شده و اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، جدیدترین وسیله ارتباطی هستند که برای انتشار دروغ و اطلاعات غلط از آنها سوءاستفاده می‌شود. توسعه روزافزون شبکه اینترنت در چند دهه اخیر و پیشرفت چشمگیر آن در دنیا، رقابت گسترده‌ای را در فضای مجازی برای رسانه‌ها ایجاد کرده (کاستلز، ترجمه بصیریان جهرمی، ۱۳۹۳: ۱۴۳) که علاوه بر زندگی روزمره ما، روابط بین کشورهای مختلف را نیز تغییر داده است. ارتباطات بین دولت‌ها که تأثیر چشمگیری بر روابط بین آنها دارد، به نحوی فزاینده از راه وسایل مختلف در فضای سایبر برقرار می‌شود. در چنین وضعیتی، بازیگران یا وابستگان دولتی خارجی می‌توانند مداخله در امور داخلی دولت‌ها را از مراکز داده‌ای که هزاران کیلومتر دورتر قرار دارد، صورت دهند و به نوعی نظم کنونی حاکم بر جامعه بین‌المللی را با مشکلات اساسی روبه‌رو سازند. مداخله از راه فضای مجازی و انتشار اخبار جعلی، از شکاف مقررات بین‌المللی عبور کرده و اصل عدم مداخله در امور دولت‌ها را با مشکل مواجه ساخته است؛ زیرا این اصل از نظر تاریخی، صرفاً در خصوص اقدامات نظامی و قهری قابلیت اعمال داشت که تا حد زیادی مقررات بین‌المللی آنها را ممنوع کرده بود؛ بنابراین

بررسی این مسئله که پدیده نوظهور اخبار جعلی چگونه می‌تواند مداخله در امور داخلی کشورها محسوب شود، اهمیت بسیار زیادی دارد. باتوجه‌به موارد مطرح‌شده و از آنجاکه انتشار خبر جعلی با مقررات و موازین حقوق بین‌الملل - به‌خصوص اصل عدم مداخله در امور داخلی دولت‌ها به‌عنوان یک قاعده عرفی و تعهد جهان‌شمول - تراحم دارد، ضروری است پدیده اخبار جعلی از منظر حقوق بین‌الملل بررسی شود. درحالی‌که روش‌های مختلفی برای طرح موضوع وجود دارد، مقاله پیش‌رو از منظر اصل عدم مداخله، آن را بررسی کرده است. این قاعده، دولت‌ها را از مداخله در امور داخلی دولت‌های دیگر منع می‌کند. اصل عدم مداخله در حقوق بین‌الملل به‌خوبی تثبیت شده و شیوه غالبی است که حقوقدانان بین‌المللی درباره مشکل انتشار خبر جعلی به آن می‌اندیشند. مؤسسه ادلمن^۱ (در گزارشی که با نظرسنجی از ۳۳ هزار شهروند از ۲۸ کشور جهان تهیه کرده، متوجه شده است که تقریباً ۷۰ درصد از آنها از خطر اخبار جعلی و تبدیل شدن آن به یک سلاح مخرب، ابراز نگرانی کرده‌اند. بیشترین درصد این نگرانی در مکزیک و آرژانتین، اسپانیا و اندونزی (۷۶-۸۰ درصد) و کمترین آن در فرانسه، سوئد و هلند (۵۵-۶۰ درصد) بوده است (۲۰۱۸: ۱۶).

اصل عدم مداخله فقط مداخله «اجباری» در امور داخلی سایر کشورها را ممنوع می‌کند. براین‌اساس گفته می‌شود که این موضوع در خصوص اعمال آن در عملیات اطلاعات سایبری از جمله انتشار اخبار جعلی ایجاد مشکل می‌کند؛ زیرا تصور می‌شود که اجبار در اغلب موارد مستلزم انجام یک اقدام آگاهانه به‌صورت ناخواسته است؛ اما باید در نظر داشت که این تلقی از اجبار، به‌سادگی به حوزه انتشار اخبار جعلی و پویش‌های انتشار محتوای نادرست هدفمند تسری نمی‌یابد؛ به‌ویژه درجایی که از شیوه‌های مخفیانه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات^۲ برای انتشار خبر جعلی استفاده می‌شود و عملیات اطلاعات سایبری، شهروندان را از طریق رسانه‌های اجتماعی هدف قرار می‌دهد، به‌طوری‌که آنان با میل خود به نامزد دیگری رأی می‌دهند. در حال حاضر، هیچ توافقی میان حقوقدانان بین‌المللی وجود ندارد که چه وقت می‌توان انتشار خبر جعلی و پویش‌های اطلاعات نادرست هدفمند را در مبحث «اجبار» طبقه‌بندی کرد. در نتیجه، قدرت‌های متخاصم به دلیل فقدان هنجارهای توافق‌شده، می‌توانند در یک منطقه خاکستری، قانونی عمل کنند و از محکومیت بپرهیزند. نبود قطعیت

1. Edelman, Trust Barometer, Global Report

2. ICT

درباره مفهوم اجبار در خصوص عملیات اطلاعات سایبری، باعث شده است برخی از نویسندگان خواستار تدوین مجدد اصل عدم مداخله در حوزه سایبری شوند (ژائو، ۲۰۲۰: ۳۹).

در این پژوهش، مسئله کانونی این است که حقوق بین‌الملل در خصوص تهدید اخبار جعلی در مواردی که تولید و پخش آن با هدف مداخله در امور داخلی کشور دیگر صورت می‌گیرد، چه تدابیری اندیشیده است. به‌طور دقیق‌تر، پرسش اصلی پژوهش این است که مداخله در امور داخلی دولت‌ها با انتشار اخبار جعلی چه چالش‌هایی فراروی حقوق بین‌الملل قرار داده است؟ موضع حقوق بین‌الملل نسبت به خبر جعلی چیست؟ در چه صورت می‌توان انتشار اخبار جعلی را ناقض اصل ممنوعیت مداخله دانست؟ رویکرد فراروی حقوق بین‌الملل برای مقابله با اخبار جعلی چیست؟ بنابراین، درک چارچوب حقوق بین‌الملل که مداخله از طریق خبر جعلی را پوشش می‌دهد، اهمیت زیادی دارد. همان‌گونه که دامنه حقوق بین‌الملل پیوسته در حال تغییر است، مرز بین آنچه بر اساس اصل عدم مداخله ممنوع است نیز مدام تغییر می‌کند.

پیشینه پژوهش

باتوجه به موضوع بدیع این مقاله و نیز جست‌وجوی پژوهشگران در میان مقالات و پایان‌نامه‌های موجود در ایران، مطالعه مستقلی که همزمان به دو موضوع «خبر جعلی» و «اصل عدم مداخله» پرداخته باشد، دیده نشد. با این حال، برای مرور ادبیات علمی این حوزه، به پژوهش‌هایی با موضوعات نزدیک به موضوع این مقاله اشاره می‌شود.

ساعی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «ظهور خبر جعلی در عصر پساحقیقت؛ اهداف و پیامدها» به تأثیر ظهور رسانه‌های اجتماعی در جامعه شبکه‌ای امروز بر فرایندهای حرف‌های و سازمانی تولید خبر پرداخته‌اند. پژوهشگران با روش تحلیل مضمون به این نتیجه رسیده‌اند که خبر جعلی، پیامدهایی چون به مخاطره افتادن امنیت ملی و روان عمومی جامعه و افزایش احتمال تصمیم‌گیری مبتنی بر اطلاعات غلط را در پی دارد. این اثر به لحاظ بررسی چالش‌های خبر جعلی در جامعه شبکه‌ای، با پژوهش حاضر مشابهت دارد. وجوه تمایز پژوهش حاضر با مقاله یادشده، تمرکز بر بررسی چالش‌های خبر جعلی از منظر حقوق بین‌الملل است. مجدزی‌زاده و حق‌شناس (۱۳۹۹) در مقاله «چیستی و چرایی اخبار جعلی در

عصر دیجیتال: فراتحلیل کیفی» با استفاده از روش فراتحلیل کیفی، به ماهیت اخبار جعلی و دلایل ظهور و بروز آن در عصر دیجیتال پرداخته‌اند. میان پژوهش ما و این اثر به لحاظ توجه به ماهیت و چیستی اخبار جعلی در عصر دیجیتال شباهت وجود دارد؛ اما مهم‌ترین وجه تمایز پژوهش ما، تمرکز بر چالش‌های خبر جعلی در حوزه حقوق بین‌الملل با محوریت اصل عدم مداخله است.

عامری و حبیب‌نژاد (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی تطبیقی نظام‌های حقوقی مقابله با اخبار جعلی در زمان انتخابات با نگاهی به ایران» با روش اسنادی به بررسی تطبیقی نظام قانونی کشورها در مواجهه با اخبار جعلی پرداخته‌اند و با آسیب‌شناسی مقررات موجود در نظام حقوقی ایران یادآور شده‌اند که با توجه به اهمیت و تأثیر این اخبار در سرنوشت انتخاباتی لازم است به‌ویژه در فضای مجازی که در حال گسترش نقش خود در انتخابات است، تمهیدات تقنینی گسترده‌تری با اصلاح قوانین انتخاباتی یا با وضع قانونی ویژه در خصوص مقابله با اخبار جعلی در تمام فرایندهای انتخاباتی اندیشیده شود. با مرور پیشینه پژوهش در جهان، به پژوهش‌هایی با موضوعات نزدیک به موضوع این مقاله برخوردیم که از آنها مقالات در پژوهش حاضر استفاده شده است.

روتون‌دو^۱ و سالواتی^۲ در پژوهش «اخبار جعلی، دروغ پراکنی، اصل عدم مداخله»^۳ (۲۰۱۹) با روش اسنادی به موضوع مداخله سایبری در زمان رقابت‌های انتخاباتی می‌پردازند. آنان معتقدند که در عصر درگیری‌های نامتقارن، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به دلیل اهمیت‌شان در دستکاری و شرطی‌سازی افکار عمومی، نقش اساسی دارند. یافته اصلی پژوهش آنان این است که برای نقض اصل عدم مداخله ضرورت دارد مداخله در انتخابات از طریق انتشار اخبار جعلی و دروغ‌پراکنی، به یک کشور خارجی منتسب شود. این پژوهش صرفاً به آثار مخرب خبر جعلی بر پدیده انتخابات پرداخته و بر دیگر ابعاد و زوایای حقوقی موضوع تمرکز نداشته است. یکی از مهم‌ترین وجوه تمایز این مقاله با پژوهش یادشده، توجه به چالش‌ها و رویکرد فراروی حقوق بین‌الملل برای مقابله با خبر جعلی است.

باده^۴ (۲۰۱۸) در مقاله «اخبار جعلی و حقوق بین‌الملل» با روش اسنادی پدیده خبر جعلی را از منظر حقوق بین‌الملل بررسی کرده است. این مقاله در تعریف «اخبار جعلی»، تفاوت بین اخبار نادرست و تحریف‌شده را که جامعه ملل و همچنین سازمان ملل استفاده می‌کنند، در نظر می‌گیرد. مسئله اصلی پژوهش این است که اخبار جعلی در چه صورت ناقض اصل عدم مداخله است.

1. Rotondo

2. Salvati

3. Fake News, (Dis)information, and the Principle of Nonintervention

4. Baade

این پژوهش در بررسی مقررات بین‌المللی مرتبط با پدیده خبر جعلی، به‌طور مشخص بر کنوانسیون ژنو^۱ ۱۹۳۶ و کنوانسیون حق‌بین‌المللی تصحیح^۲ متمرکز می‌شود. همچنین به پدیده اخبار جعلی از منظر مقررات بین‌المللی و صرفاً دو کنوانسیون ژنو ۱۹۳۶ و کنوانسیون حق‌بین‌المللی تصحیح می‌پردازد و از این بابت، متفاوت از پژوهش ماست. در مقاله پیش‌رو، به چالش‌های ناشی از مداخله در امور داخلی دولت‌ها از طریق عملیات اطلاعات سایبری پرداخته شده و رویکرد فراروی حقوق بین‌الملل مورد توجه قرار گرفته است.

ژانو (۲۰۲۰) در مقاله «عملیات اطلاعات سایبری^۳ و پارادایم جدید عدم مداخله»^۴ به موضوع اینترنت و تأثیر چشمگیر آن بر روابط بین‌دولتی می‌پردازد. نویسنده بیان می‌دارد که برخی دولت‌ها از فعالیت‌های سایبری برای مداخله در امور داخلی کشورهای خارجی استفاده می‌کنند و این اصل، ممنوعیت مداخله در امور کشورها را با مشکلات جدیدی مواجه می‌سازد زیرا از نظر تاریخی این اصل، صرفاً در خصوص، آن دسته از اقدامات نظامی قابلیت اعمال داشت که تا حد زیادی مقررات بین‌المللی، آنها را ممنوع کرده بود. این پژوهش از منظر تمرکز بر عملیات اطلاعات سایبری و رویکرد فراروی حقوق بین‌الملل به مطالعات ما یاری می‌رساند. مهم‌ترین وجه تمایز پژوهش ما، تمرکز بر خبر جعلی به‌عنوان یکی از شیوه‌های عملیات اطلاعات سایبری و بررسی ابعاد و زوایای مختلف آن از منظر حقوق بین‌الملل است.

مبانی نظری پژوهش

عملیات اطلاعات سایبری

برای نخستین بار مفهوم فضای سایبر را گیبسون^۵، نویسنده داستان‌های علمی-تخیلی، در سال ۱۹۸۴ به کار بست. کرامپتون آن را حوزه‌ای از جغرافیای دانش می‌داند که میان جامعه و فناوری قرار گرفته است (کرامپتون، ۲۰۰۴: ۶). «جنگ سایبری یا اطلاعاتی»^۶ محصول عصر اطلاعات است که در آن تأکید بسیاری بر فناوری‌های اطلاعاتی و اطلاعات به‌عنوان تسلیحات می‌شود (مولونون^۸ و یانگ^۹، ۱۹۹۹: ۱۸۰).

در سال‌های اخیر، عملیات سایبری و اطلاعاتی در کنار یکدیگر مستقر شده‌اند (سوزا دیاس^{۱۰}، ۲۰۲۲). عملیات اطلاعات سایبری شامل ساختن گسترده

1. 1936 Convention on the Use of Broadcasting in the Cause of Peace

۲. این کنوانسیون به تاریخ ۱۱ فروردین ۱۳۳۲ (۳۱ مارس ۱۹۵۳) در نیویورک به تصویب رسید.

3. CDOS

4. Cyber disinformation operations (cdos) and a new paradigm of non-intervention

5. Gibson

6. Crampton

7. Information or Cyberwarfare

8. Mulvenon

9. yang

10. Souza Dias

اطلاعات یا ایجاد هویت‌هایی است که به دروغ ادعا می‌شود و وابسته به شهروندان یا مؤسسات دولت‌های دیگرند و در این چارچوب، اطلاعات نادرست و خبر جعلی در میان مخاطبان سایر دولت‌ها انتشار می‌یابد و از ابزارهایی همچون: (۱) تولید محتوای جعلی دیجیتال، (۲) ایجاد و سازماندهی ترول‌هایی که وانمود می‌کنند شهروند یا نهادهای دولت مورد نظر هستند، (۳) دستکاری الگوریتم‌های «روند» و توصیه رسانه‌های اجتماعی برای تقویت اطلاعات غلط و گمراه‌کننده و مضر و (۴) کاشت عمدی اطلاعات غلط و گمراه‌کننده و مضر برای ایجاد انحراف در انتخاب‌های صحیح مردم در زمان‌های انتخابات و هدف قرار دادن اراده حاکمیتی دولت دیگر و مداخله در امور داخلی کشورها و دستکاری اطلاعات و انتخابات استفاده می‌شود (ژائو، ۲۰۲۰: ۳۹).

انواع اطلاعات مخرب

برای درک بهتر خبر جعلی، تعریف «اطلاعات» و «اطلاعات مخرب» ضرورت دارد. اطلاعات مخرب خود از سه دسته اطلاعات غلط^۱، اطلاعات گمراه‌کننده^۲، اطلاعات مضر^۳ تشکیل می‌شود (کارلوا^۴ و فیشر^۵، ۲۰۱۳: ۸۹). اطلاعات غلط، به اطلاعاتی اشاره دارد که نادرست و اشتباه‌اند و اغلب بخش زیادی از کاربران، بدون قصد و نیت فریب دیگران، منتشر می‌کنند. اطلاعات غلط در رسانه‌ها چیز جدیدی نیست (مارکوس^۶، ۱۹۹۲: ۱۴۷)؛ برای نمونه، بروز یک حمله تروریستی در پاریس در تاریخ ۳۱ فروردین ۱۳۹۶ (۲۰ آوریل ۲۰۱۷) سوژه‌ای شد تا اطلاعات غلط زیادی به‌عنوان اخبار فوری منتشر شود. کاربران رسانه‌های اجتماعی ناخواسته تعداد زیادی شایعه را منتشر کردند؛ از جمله خبرهای مربوط به کشته شدن یک افسر پلیس به دست دیگری (آزادی و نیک‌گو، ۱۳۹۸: ۵۴-۵۳).

منظور از اطلاعات گمراه‌کننده، اطلاعات نادرستی است که آگاهانه و عمدی برای آسیب رساندن به دیگران هم‌رسانی می‌شود. در اینجا، منتشرکننده از دروغ بودن اطلاعات آگاه است. درواقع این‌گونه از اطلاعات شامل دروغ‌های عامدانه‌اند؛ برای نمونه، یکی از اقدامات حیله‌گرانه در انتخابات ریاست‌جمهوری فرانسه، ایجاد یک نسخه پیچیده جعلی از روزنامه بلژیکی «لسویر»^۷ با یک مقاله دروغین بود که ادعا می‌کرد عربستان سعودی تأمین مالی امنوئل مکران، نامزد ریاست‌جمهوری فرانسه، را برعهده دارد (کراس‌چک^۸، ۲۰۱۷).

اطلاعات مضر، دسته سوم از اطلاعات مخرب هستند که بر واقعیت استوارند،

1. misinformation

2. disinformation

3. malinformation

4. Karlova

5. Fisher

6. Marcus

7. Le Soir

8. CrossCheck

ولی برای آسیب رساندن به یک فرد، سازمان یا کشور استفاده می‌شوند؛ از جمله نشت و درز اخبار یا محتوای آزردهنده یا نفرت‌پراکنی. یک نمونه قابل توجه از اطلاعات مضر زمانی رخ داد که رایانامه‌های (ایمیل‌های) امنوتل مکرون درست قبل از رأی‌گیری در ۷ ماه مه انتشار یافت. این رایانامه‌ها واقعی در نظر گرفته شدند. با وجود این، انتشار اطلاعات خصوصی در حوزه عمومی، آن‌هم بلافاصله قبل از رأی‌گیری، به‌گونه‌ای طراحی شده بود که بیشترین آسیب را به اردوگاه انتخاباتی مکرون وارد کند (واردل^۱ و درخشان^۲، ۲۰۱۸).

خبر

خبر، بخشی از اطلاعات است، اما هر اطلاعاتی را نمی‌توان خبر محسوب کرد. خبر در معنای عام، بازنمایی رخدادها در بافت گفتمان حاکم بر جامعه است (زایلی‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۹۷). هیلپارد (ترجمه فرحزاد و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۷) خبر را رویدادی می‌داند که بر مردم تأثیر بگذارد یا توجه آنان را جلب کند. محسنیان‌راد (۱۳۷۱: ۱۳) نیز خبر را گزارشی عینی از واقعیت‌ها می‌داند که یک یا چند ارزش خبری دارد و به احتمال، تحت تأثیر عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی شکل گرفته است.

خبر جعلی

اصطلاح خبر جعلی، به‌ویژه پس از انتخابات سال ۲۰۱۶ ایالات متحده آمریکا به یک واژه کلیدی و مهم تبدیل شد تا جایی که در همین سال در فرهنگ لغت آکسفورد و مک‌کواری^۳، به‌عنوان واژه سال در نظر گرفته شد (شو^۴ و همکاران، ۲۰۱۹: ۵۳). خبر جعلی که مولود عصر پس‌حقیقت^۵ است، مطابق با آنچه در حال حاضر فهم می‌شود، اطلاعات غلط و گمراه‌کننده را در برمی‌گیرد (بسکو^۶ و کارلی^۷، ۲۰۱۹: ۲۷).

خبر جعلی از دو کلمه کاملاً متضاد «خبر» و «جعلی» تشکیل شده تا بتواند اعتبار اطلاعاتی را که در مرز برخورداری از قابلیت راستی‌آزمایی و تطابق با منافع عمومی قرار دارند - نظیر اخبار واقعی - تضعیف و تخریب کند (ایرتون و پوزیتی، ترجمه جواد دلیری، ۱۳۹۸: ۳۲).

نگارندگان با بررسی تعاریف، اخبار جعلی را این‌گونه تعریف می‌کنند:

1. Wardle
2. Derakhshan
3. Macquarie

4. Shu
5. Post-Truth
6. Beskow

7. Carley

۱) نوعی اطلاعات گمراه‌کننده و فریبنده، ۲) یا اظهارات گمراه‌کننده و نادرست که ممکن است با رویدادهای واقعی مرتبط باشد یا نباشد، ۳) به‌عمد برای گمراه کردن یا دستکاری عمومی ایجاد شده باشد، ۴) در یک قالب خبری (عنوان، تصویر و محتوا) توجه خواننده را به خود جلب کند تا بتواند کلیک‌ها و اشتراک‌گذاری‌های بیشتری داشته باشد.

بنابراین خبر جعلی را می‌توان یک ابزار مهم در عملیات سایبری برای دستکاری و اخلال در اخبار و اطلاعات صحیح، اثرگذاری بر افکار، اندیشه‌ها و آرای جوامع انسانی و در نهایت برهم زدن اصلی امنیت سایبری، به‌ویژه امنیت سایبری اجتماعی^۱، دانست (کارلی و همکاران، ۲۰۱۸: ۱۳-۱۰).

اصل عدم مداخله

اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها، یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل است. به موجب این اصل عام، کشورها از دخالت در امور یکدیگر منع شده‌اند (میرفخرایی، ۱۳۹۴: ۲۳). رعایت اصل یاد شده موجب حفظ حاکمیت و استقلال کشورها و در نتیجه صلح و امنیت بین‌المللی خواهد بود (قاسمی، ۱۳۹۵: ۱۵۰). واضعان منشور ملل متحد سعی کرده‌اند با تکیه بر اصل «عدم توسل به زور»، دولت‌ها را از مداخله در امور یکدیگر بازدارند. اصل عدم مداخله که نتیجه اصل برابری حاکمیت دولت‌هاست و از آن ناشی می‌شود؛ کشورها را از مداخله با ابزارهای اجباری در امور مربوط به قدرت‌های حاکمیت کشور دیگر منع می‌کند (صادقی حقیقی، ۱۳۹۰: ۹۳).

اصل عدم مداخله را دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در حکم ماهوی پرونده ۱۹۸۶ نیکاراگوئه برضد ایالات متحده آمریکا تعریف کرد: «مداخله ممنوع باید مربوط به موضوعاتی باشد که براساس اصل حاکمیت دولت، هر کشوری مجاز است آزادانه تصمیم بگیرد. یکی از این موارد، انتخاب نظام سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تدوین سیاست خارجی است. مداخله زمانی نادرست است که از روش‌های اجباری درباره چنین انتخاب‌هایی استفاده شود که باید آزادانه باقی بماند»^۲ (والزر، ۱۹۹۷: ۳۶۸).

در خصوص پخش رادیویی و تلویزیونی، مازیار جم‌نژاد و مایکل وود، اصل عدم مداخله را این‌گونه خلاصه کرده‌اند: «اینکه یک پخش با اصل عدم مداخله مغایرت داشته باشد، به همه شرایط بستگی دارد. اگر عمداً نادرست باشد و قصد

۱. Social Cyber Security: امنیت سایبری اجتماعی، یک حوزه علمی نوظهور است که با هدف شناسایی و درک و پیش‌بینی تغییرات ناشی از میانجیگران سایبری بر رفتار انسانی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جوامع به کار گرفته می‌شود.

2. Nicaragua (Merits) case, above note 6, para. 205

3. Walzer

ایجاد مخالفت یا تشویق شورشیان را داشته باشد، اصل عدم مداخله احتمالاً نقض خواهد شد. اگر واقعی و خنثی باشد، تردید وجود دارد که پخش، بدون توجه به تأثیری که در واقع خواهد داشت، مداخله خواهد بود» (جم‌نژاد^۱ و وود^۲، ۲۰۰۹: ۳۷۴-۳۴۵).

به‌طور کلی، اصل عدم مداخله شامل دو عنصر محوری است: اجبار و همچنین مداخله‌ای که بر امور داخلی یا خارجی دولت تأثیر می‌گذارد. پس اولاً، مداخله یک دولت در امور دولت دیگر باید صورت گیرد و ثانیاً، این مداخله باید در مسائلی باشد که هر دولت اجازه دارد بر اساس اصل حاکمیت در خصوص آنها آزادانه تصمیم بگیرد.

رهنامه (دکترین) عدم مداخله در فضای سایبر

با وجود مشکلات مفهومی در حوزه حاکمیت، توافق گسترده‌ای وجود دارد که اصل عدم مداخله در فضای مجازی و در خصوص استفاده دولت‌ها از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات اعمال شود (ویتلی^۳، ۲۰۱۹: ۱۰)؛ برای نمونه، گروه کارشناسان دولتی سازمان ملل متحد تأیید کرده است که مقررات بین‌المللی درباره استفاده دولت‌ها از فناوری اطلاعات و ارتباطات اعمال می‌شود^۴ و تأیید می‌کند که در استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات «دولت‌ها باید [اصل] عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها را رعایت کنند» (استادنیک^۵، ۲۰۱۷: ۱۴۴).

دستکاری اجباری

جوئل فاینبرگ^۶، فیلسوف حقوقی، توضیح می‌دهد که راه‌های زیادی برای وادار ساختن شخص به عمل وجود دارد، اما فقط برخی از آنها را می‌توان وادار ساختن شخص به عمل توصیف کرد. او توضیح می‌دهد که از فنون مختلف اجبار فیزیکی، دستکاری، ترغیب، اغوا کردن و درخواست‌های ساده برای انجام یک عمل می‌توان استفاده کرد؛ بنابراین اگر «الف» بخواهد «ب» در یک اتاق بماند «ج» می‌تواند در را بسته نگه دارد (اجبار). به «ب» بگویید اگر اتاق را ترک کند «ج» او را خواهد کشت (اجبار). به «ب» بگویید تروریستی در بیرون با جلیقه انتحاری وجود دارد، درحالی‌که این درست نیست (دستکاری). به «ب» بگویید اگر در اتاق بماند، یک میلیارد تومان خواهد گرفت. یا به‌سادگی از «ب» بخواهید در اتاق بماند (درخواست اقدام). کاس سانستاین^۷، وکیل حقوق اساسی،

1. Jamnejad

2. wood

3. Wheatley

4. Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security, UN Doc. A/68/98, 24 June 2013, p. 19.

5. Stadnik

6. Joel Feinberg

7. Cass R. Sunstein

خاطر نشان می‌کند که «یک عمل صرفاً به این دلیل که تلاشی برای تغییر وضعیت مردم است، دستکاری محسوب نمی‌شود» (ویتلی، ۲۰۱۹: ۱۰). در مواردی، با دروغ گفتن مداوم، توانایی برای تصمیم‌گیری تضعیف می‌شود. در این حالت، دروغ معادل کارکردی اجبار است. در مواردی نیز از طریق اعمال منظم خشونت فیزیکی و آسیب‌های روانی، کنترل «ب» را به دست می‌گیرد و به نظر می‌رسد که «ب» به میل خود عمل می‌کند. یک مثال واضح را می‌توان در عمل «شست‌وشوی مغزی» مشاهده کرد که «مقاوم‌سازی اجباری» نیز نامیده می‌شود. گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بین‌الملل، جerald فیتز‌موریس^۱، توضیح می‌دهد که مفهوم اجبار، شامل روش‌های مدرن اجباری است که در اصطلاح شست‌وشوی مغزی خلاصه می‌شود (ویتلی، ۲۰۱۹: ۱۸-۱۶).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر فرایند اجرای پژوهش، کیفی، از نظر هدف، توصیفی و از لحاظ نتایج پژوهش، توسعه‌ای-کاربردی است. منظور از پژوهش کیفی، هر نوع تحقیقی است که یافته‌هایی را به دست می‌دهد که به شیوه‌هایی غیر از روش‌های کمی به دست آمده‌اند. اشتراوس و کوربین پژوهش کیفی را نوعی تحقیق می‌دانند که یافته‌های حاصل از آن از طریق روش‌های آماری یا سایر شیوه‌ها و ابزارهای کمی به دست نیامده باشد. این نوع پژوهش‌ها ممکن است به تحقیق درباره زندگی افراد، شرح حال‌ها، رفتارها و همچنین کارکرد سازمانی، جنبش‌های اجتماعی یا روابط بین‌الملل معطوف باشند (ترجمه محمدی، ۱۳۹۰: ۱۷). روش مورد استفاده در پژوهش پش‌تیبان این مقاله، از حیث گردآوری اطلاعات، «مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای» است. مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای، مناسب‌ترین روش برای گردآوری اطلاعات است و دستیابی به اهداف پژوهش با این دو روش ممکن‌تر به نظر می‌رسد. روش پژوهش ما به این صورت بوده است که در ابتدا پژوهشگر، مقالات علمی و منابع و اسناد موجود در زمینه «عملیات اطلاعات سایبری»، «اخبار جعلی» و «اصل عدم مداخله» را بررسی و مقایسه کرده و سپس به استخراج داده‌های مورد نظر پرداخته است. در پژوهش حاضر، مراحل زیر را انجام شده است:

۱. دسته‌بندی و بررسی منابع علمی موجود متناسب با اهداف پژوهش؛
۲. یادداشت اطلاعات مربوط به مسئله و سؤال پژوهش؛
۳. تجزیه و تحلیل اطلاعات.

جامعه آماری پژوهش حاضر، تمام مقالات داخلی و خارجی در حوزه اخبار جعلی، اصل عدم مداخله و چالش‌های فراروی حقوق بین‌الملل در عصر دیجیتال را در برمی‌گیرد. پژوهشگران درصدد بوده‌اند که تمام منابع دست‌اول و در مواردی، منابع مرتبط دست‌دوم را بررسی کنند؛ بنابراین تمام منابع موجود خارجی، ترجمه و از منابع داخلی مرتبط استفاده شده است.

یافته‌های اساسی پژوهش

پس از پایان مطالعه، دسته‌بندی و بررسی منابع علمی موجود متناسب با سؤال پژوهش، یادداشت اطلاعات مربوط به مسئله و سؤال پژوهش و در نهایت، تجزیه و تحلیل اطلاعات، مطالب زیر با تکیه بر سه نوع منبع اسناد رسمی، مفاهیم علمی و مقالات به ترتیب، برای سؤالات و اهداف پژوهش دسته‌بندی شده‌اند:

۱. خبر جعلی و چالش‌های فراروی حقوق بین‌الملل

یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های حقوق بین‌الملل، تضمین همگامی آن با تغییر جهان است. حقوق بین‌الملل همانند سایر حوزه‌های علوم انسانی، طی سال‌های اخیر به شدت تأثیر پذیرفته از حوزه‌های دیگر علوم از جمله فناوری‌های نوین اطلاعاتی بوده است.

- در سال‌های اخیر، شبکه‌های دیجیتالی چشم‌انداز ارتباطات بین‌دولتی را تغییر داده‌اند و از سوی دولت‌ها برای دور زدن هنجارهای سنتی نظم بین‌المللی مبتنی بر اصل عدم مداخله از جمله استقلال سیاسی و حاکمیت سرزمینی در مقیاسی بی‌سابقه و با سرعتی هراس‌انگیز استفاده شده‌اند (اشلی^۱، ۲۰۱۹: ۵۱).
- برخی دولت‌ها به‌طور فزاینده‌ای از عملیات اطلاعات سایبری و از جمله انتشار خبر جعلی برای مداخله در امور داخلی کشورهای خارجی استفاده می‌کنند و این اصل، ممنوعیت مداخله در امور کشورها را با مشکلات جدیدی مواجه کرده است؛ زیرا این اصل از نظر تاریخی، صرفاً در خصوص اقدامات نظامی قابلیت اعمال داشت که تا حد زیادی مقررات بین‌المللی، آنها را ممنوع کرده بود. یکی از مطالعات کلیدی اتحادیه اروپا در سال ۲۰۱۹ درباره عملیات اطلاعات نادرست، نشان داد که روابط بین‌الملل به‌نحوی فزاینده، تحت تأثیر عملیات نادرست اطلاع‌رسانی بین‌دولتی قرار گرفته و به تهدیدی اساسی برای صلح و امنیت بین‌دولتی تبدیل شده است (ژائو، ۲۰۲۰: ۴۶-۴۵).

1. Ashley

• عملیات اطلاع‌رسانی نادرست، صنعت کاملاً جدیدی را در زمینه دستکاری در انتخابات ایجاد کرده که می‌تواند به کمک دولت‌های علاقه‌مند به مداخله خارجی بیاید (ژائو، ۲۰۲۰: ۴۶-۴۵).

• در صورت انجام عملیات اطلاعات سایبری با ماهیت فرامرزی، تعیین مکان واقعی انتشار خبر جعلی، شناسایی افراد مسئول، انتساب و بررسی رابطه آنان با دولتی که ممکن است در انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست دخیل باشد، دشوار است (جنسن^۱ و واتس^۲، ۲۰۱۷: ۱۵۵۸).

۲. موضع حقوق بین‌الملل در قبال خبر جعلی

طبق مقررات بین‌المللی، به استثنای چند حوزه خاص، دولت‌ها از انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده منع نمی‌شوند. به موجب کنوانسیون پخش ۱۹۳۶ جامعه ملل^۳، تعداد محدودی از کشورهای عضو موافقت کرده‌اند که استفاده از پخش برای تبلیغات یا انتشار اخبار نادرست را ممنوع کنند و هرگونه انتقال اطلاعات نادرست را در صورت احتمال آسیب رساندن به درک خوب بین‌المللی، ممنوع و متوقف سازند. مواد ۳ و ۴ کنوانسیون پخش ۱۹۳۶ جامعه ملل، پخش اخبار دروغ را ممنوع می‌داند. این اولین پیمان بین‌المللی است که دولت‌ها را به «محدود کردن بیان که تهدیدی برای صلح و امنیت بین‌المللی است»، ملزم می‌کند.

بر اساس مقررات رادیویی اتحادیه بین‌المللی مخابرات^۴، دولت‌ها موظف‌اند از ارسال سیگنال‌های نادرست یا گمراه‌کننده خودداری کنند؛ اما این امر درباره شناسایی فرستنده به‌جای محتوا اعمال می‌شود. کنوانسیون منع اقدامات غیرقانونی علیه هوانوردی غیرنظامی^۵ هم صرفاً جرم‌انگاری ارسال غیرقانونی و عمدی اطلاعات را در زمانی که نادرست بودن آن معلوم شده است و ایمنی هواپیما در حین پرواز را به خطر می‌اندازد، تجویز می‌کند (ناسو^۶، ۲۰۲۱: ۶۸-۶۷).

کنوانسیون مربوط به انتقال بین‌المللی اطلاعات و حق تصحیح نیویورک^۷ ۱۹۵۳ با گستراندن مفهوم خبر جعلی، علاوه بر اطلاعات و اخبار نادرست، اخبار تحریف‌شده را نیز در چارچوب تعریف خبر جعلی قرار می‌دهد (حیدری، ۱۳۹۱: ۱۲۸).

1. Jansen

2. Watts

3. The International Convention Concerning the Use of Broadcasting in the Cause of Peace.

4. Radio Regulations, adopted 2 November 2016 (entered into force 1 January 2017) art 18.

5. Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation, opened for signature 23 September 1971, 974 UNTS 177 (entered into force 26 January 1973) art 1(e).

6. Nasu

7. convention on the international transmission of news and the right of correction

۳. اصل عدم مداخله و خبر جعلی

طبق کنوانسیون پخش ۱۹۳۶ جامعه ملل و کنوانسیون مربوط به انتقال بین‌المللی اطلاعات و حق تصحیح نیویورک ۱۹۵۳، اخبار جعلی فقط در مواردی ممنوعیت دارد که بتوان آن را اجباری یا قهری دانست. رویکرد اساسی به تفسیر معاهدات در بند ۱ ماده ۳۱ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ درباره حقوق معاهدات توضیح داده شده است: «یک معاهده با حسن نیت و منطبق با معنای معمولی که باید به اصطلاحات آن در سیاق عبارت و در پرتو موضوع و هدف معاهده داده شود، تفسیر خواهد شد» (کریم‌آبادی، ۱۳۹۸: ۳۴۶). بر این اساس، ممنوعیت مربوط به مداخلات قهری است و دخالت ناخواسته را در بر نمی‌گیرد. به عبارت دیگر، عنصر اجبار، جوهره مداخله ممنوع تلقی می‌شود و مستلزم وجود شواهدی مبنی بر کنترل دولت هدف با قدرت خارجی در خصوص عملکردهای حاکمیتی است و این کلید اصل عدم مداخله است.

نکته قابل توجه آنکه اینترنت، محاسبه معیار و دامنه اجبار را تغییر داده و عملیات اطلاعات سایبری از شکاف مقررات بین‌المللی در خصوص مفهوم و مصادیق اصل عدم مداخله و استاندارد مرسوم اجبار عبور کرده است؛ این موضوع، نشان‌دهنده گام بعدی در تکامل ابزار مداخله‌جویانه دولت‌هاست. رسانه‌های اجتماعی، دامنه عملیات روانی را چنان گسترده‌اند که به سطحی از مداخله ممنوع می‌رسد؛ انتشار ویروس‌های دروغ‌های برخط به قصد فریب دادن هدف برای انجام تفکر و عمل متفاوت (ویتلی، ۲۰۱۹: ۲۵).

۴. اخبار نادرست و دروغ

بر اساس یک تعریف رایج از این اصطلاح، «اخبار جعلی دروغ‌اند؛ یعنی اظهارات عمداً نادرست که از طریق کانال‌های خبری توزیع می‌شوند» (باده، ۲۰۱۸: ۶). اخبار جعلی به معنای دقیق آن یعنی اخبار نادرست و دروغ، از این نظر اجباری هستند که توانایی استدلال را دستکاری می‌کنند. اخبار جعلی با اطلاعات نادرست، هدف را تغذیه می‌کنند تا آنها را وادار به رفتار متفاوت کنند. پس اخبار نادرست ممکن است اجباری باشد.

جاگذاری یا انتشار اخبار نادرست از سوی دولت‌ها، چه آشکار و چه پنهانی - یعنی بدون اینکه مشخص شود منبع آن دولتی است - نشان‌دهنده نقض اصل عدم مداخله است؛ زیرا مخاطبان را از اطلاعات مهم برای ارزیابی قابلیت اطمینان اطلاعات، محروم می‌سازد (باده، ۲۰۱۸: ۱۱-۹).

انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست با هدف اختلال در موضوعات در صلاحیت انحصاری دولت، در مواردی که چنین عملیاتی به دولت نسبت داده می‌شود، می‌تواند مداخله باشد (ناسو، ۲۰۲۱: ۶۹).

از جمله انتشار خبر جعلی برای دستکاری در رفتار رأی‌گیری، می‌تواند به‌منزله مداخله در امور دولت دیگر باشد. رأی‌دهندگان به‌طور خاص با خبر جعلی و اطلاعات نادرست هدف قرار می‌گیرند، بدون اینکه لزوماً از آن آگاه باشند. همچنین اگر انتشار خبر جعلی، باعث شورش و مانع از برگزاری انتخابات شود، از مصادیق مداخله است. انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست هدفمند ممکن است گاهی اوقات به هدف خود حتی مؤثرتر و با خطر کمتری نسبت به تهدید مسلحانه دست یابد. اینکه آیا واقعاً به هدف خود می‌رسد یا نه اهمیتی ندارد زیرا بر اساس مقررات بین‌المللی، نیازی به موفقیت مداخله نیست.

پویش‌های انتشار خبر جعلی

پویش‌های انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست را می‌توان در یکی از این دو مورد به‌عنوان «روش‌های اجبار» و در نتیجه نقض قاعده عدم مداخله طبقه‌بندی کرد. اول، جایی که پویش مستمر اطلاعات نادرست را یک قدرت خارجی کنترل یا هدایت می‌کند، به‌گونه‌ای که یک ناظر منطقی به این نتیجه می‌رسد که قصد ایجاد سردرگمی درباره واقعیات یا تضعیف اعتماد مردم محلی به نظام مردم‌سالار را داشته است و دوم، جایی که پویش اطلاعات نادرست به‌طور مستمر از افرادی استفاده می‌کند که وانمود می‌کنند شهروند محلی هستند، درحالی که درواقع عروسک‌های خیمه‌شب‌بازی‌اند که اطلاعات نادرست منتشر می‌کنند؛ زیرا در این شرایط، واضح است که قدرت خارجی می‌خواهد بحث داخلی را دستکاری کند، در حین حال می‌خواهد مردم این باور را داشته باشند که بحث‌های سیاسی، از موضوعات بیرونی نبوده‌اند. این پویش‌های اطلاعات نادرست، اجباری هستند؛ زیرا هدف، در هر دو مورد، غصب فرایند مردم‌سالاری و جایگزینی اراده مردم محلی با اراده قدرت خارجی است (ویتلی، ۲۰۱۹: ۲۸-۲۷).

اخبار تحریف‌شده

کنوانسیون مربوط به انتقال بین‌المللی اطلاعات و حق تصحیح نیویورک (۱۹۵۳) با گستراندن مفهوم خبر جعلی، علاوه بر اطلاعات و اخبار نادرست، اخبار «تحریف‌شده»^۱ را نیز در چارچوب تعریف خبر جعلی قرار داده است. این دسته از اخبار جعلی بر مبنای پیش‌داوری‌های مخاطب هستند و در واقع آن را تقویت می‌کنند؛ در حالی که اصل خبر ممکن است درست باشد، اما به‌گونه‌ای چینش و پردازش شود که مخاطب را به یک نتیجه‌گیری اشتباه سوق دهد. برای نمونه، یک رسانه خبری را در نظر بگیرید که به‌طور انحصاری جنایات ارتكابی خارجی‌ها را گزارش می‌دهد؛ در صورتی که شاید جنایات بیشتری به دست شهروندان همان کشور رخ داده باشد، این رسانه با تمرکز بر جنایات خارجی‌ها، به تدریج آنها را تهدیدی برای امنیت شهروندان نشان می‌دهد. در پوشش‌های خبری رسانه‌های سنتی و نوین جهان، این نوع تحریف که از گونه‌های خبر جعلی است، بسیار دیده می‌شود (باده، ۲۰۱۸: ۱۵).

بیان اطلاعات واقعی و تفسیر اخبار به دست دولت‌های خارجی - از جمله در رسانه‌های خبری دولتی و تحت کنترل دولت - ناقض اصل عدم مداخله نیست، هر چقدر هم که غیردوستانه یا ناخوشایند باشد؛ زیرا صرف بیان اطلاعات واقعی در چارچوب‌بندی و قالب‌بندی انتخاب‌شده، نمی‌تواند به معنای لازم، قهری باشد. به تعبیر دیگر، اخبار جعلی به معنای وسیع‌تر (اخبار تحریف‌شده) اصل عدم مداخله را نقض نخواهد کرد. همچنین از منظر اصل عدم مداخله، صرف انتقاد از سیاست داخلی دولت دیگر - حتی اگر مغرضانه باشد - منعی ندارد (باده، ۲۰۱۸: ۱۱).

۵. رویکرد مقابله با خبر جعلی: تدوین مجدد اصل عدم مداخله

عملیات اطلاعات سایبری و از جمله انتشار اخبار جعلی، موجب مشکلاتی می‌شود که همزمان فنی، سیاسی، نظامی است و راه‌حل‌های آن به هیچ وجه ساده نیست و نمی‌توان مقابله با آن را به رویکردهای داخلی و خصوصی، محدود و منحصر کرد (ژائو، ۲۰۲۰: ۶۴).

درخواست‌های زیادی برای تدوین یک معاهده سایبری جامع وجود دارد که مقررات و رفتار در فضای سایبری را در چارچوب حقوق بین‌الملل عرفی به شیوه‌ای مشابه منشور سازمان ملل درباره حقوق دریاها^۲ تنظیم کند. هنوز

1. distorted news

2. UNCLOS

چنین مقررات عرفی یا سابقه تاریخی در فضای مجازی وجود ندارد، ولی اجماع عمومی بر سر این است که مقررات و هنجارهای بین‌المللی درباره عملیات اطلاعات سایبری فرامرزی اعمال شود، هر چند جامعه بین‌المللی نتوانسته است در خصوص جزئیات اجماع به توافق برسد (اشلی، ۲۰۱۹: ۵۱).

سازمان‌های بین‌المللی و موافقتنامه‌های منطقه‌ای به نقش توسعه فناوری‌های مخابراتی در حوزه روابط خارجی می‌پردازند. در سال ۲۰۱۵، گروه کارشناسان دولتی سازمان ملل متحد^۱ تلاش کرد تا چارچوبی برای رفتار در فضای سایبر ایجاد کند. همچنین در این سال، نمایندگان از چین، قزاقستان، قرقیزستان، فدراسیون روسیه، تاجیکستان و ازبکستان با تدوین آیین‌نامه‌ای غیرالزام‌آور، موافقت کردند که از فناوری اطلاعات و ارتباطات، همچنین شبکه‌های اطلاعات و ارتباطات برای مداخله در امور داخلی سایر کشورها یا تضعیف سیاسی آنها استفاده نکنند. در آوریل ۲۰۱۷، رهبران کشورهای گروه هفت^۲ بیانیه‌ای منتشر کردند و توضیح دادند که به‌نحوی فزاینده نگران مداخله سایبری در فرایندهای سیاسی مردم‌سالاری (دموکراتیک) هستند و در ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۹ در هفتاد و چهارمین مجمع عمومی سازمان ملل، ۲۰ کشور از جمله فرانسه، بریتانیا و هند، توافقنامه‌ای را برای مقابله با اخبار جعلی امضا کردند؛ هدف این کشورها ترویج اطلاعات مستقل، متنوع و قابل اعتماد در اینترنت عنوان شد. مسئولان این کشورها مدعی شده‌اند که ترویج اطلاعات و اخبار جعلی، اعتماد به نهادهای مردمی را به‌خصوص در مقطع انتخابات تضعیف می‌کند (نیگام، ۲۰۱۹: ۲).

تلاش دولت‌ها برای مقابله با اخبار جعلی و همچنین چارچوب توافق‌نامه‌های بین‌المللی برای ممنوعیت مداخله در امور داخلی دولت‌ها از طریق اطلاعات نادرست، کافی و مؤثر نیست؛ ضرورت دارد الگوی جدیدی از عدم مداخله ایجاد شود و معاهده‌ای مؤثر به تدوین درآید که به‌طور مشخص و روشن، تلاش‌های عمدی یک بازیگر دولتی برای دستکاری جمعیت دولت دیگر را از طریق استفاده از اطلاعات نادرست به‌منزله مداخله‌ای غیرقانونی در امور حاکمیتی تلقی کند. توافق چندجانبه باید مبتنی بر درک این موضوع باشد که رسانه‌های اجتماعی، ابزار قدرتمندی هستند که در مرزها محدود نمی‌مانند و انتشار روایت‌های نادرست در رسانه‌های اجتماعی، تأثیر منفی بر ثبات جامعه بین‌المللی دارد.

1. ITC

2. G7

3. Nigam

بحث و نتیجه‌گیری

روند رو به گسترش فناوری‌های جدید، چشم‌انداز ارتباطات بین‌دولتی را تغییر داده است و دولت‌ها برای دور زدن هنجارهای سنتی حقوق بین‌الملل از جمله اصل عدم مداخله، بدون محدودیت قانونی از شبکه‌های دیجیتالی استفاده می‌کنند. در چنین فضایی، سوءاستفاده از اطلاعات غلط و خبر جعلی برای مداخله و تضعیف امنیت ملی دولت‌ها شدت گرفته است.

مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهند که چارچوب موجود حقوق بین‌الملل، دولت‌ها را از انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست در کشور دیگر منع نمی‌کند، مگر اینکه به منزله مداخله اجباری و قهری در امور داخلی دولت‌ها باشد. طبق کنوانسیون پخش ۱۹۳۶ جامعه ملل و کنوانسیون مربوط به انتقال بین‌المللی اطلاعات و حق تصحیح نیویورک ۱۹۵۳، اخبار جعلی فقط در مواردی ممنوعیت دارد که بتوان آن را اجباری یا قهری دانست. بر این اساس، ممنوعیت مربوط به مداخلات قهری است و دخالت ناخواسته را در بر نمی‌گیرد. به عبارت دیگر، عنصر اجبار به عنوان جوهره مداخله ممنوع تلقی می‌شود و مستلزم وجود شواهدی مبنی بر کنترل دولت هدف با قدرت خارجی در خصوص عملکردهای حاکمیتی است و این کلید اصل عدم مداخله است. بر این اساس، اخبار جعلی در مواردی در چارچوب نقض اصل عدم مداخله قرار می‌گیرد که بتوان آن را «اجباری» دانست. دیدگاه‌های مختلفی درباره این عنصر اجبار در ادبیات حقوقی مطرح شده‌اند؛ از آنهایی که آن را با اقدامات قهری برابر می‌دانند تا آنهایی که حتی نفوذ سیاسی غیراجباری را نیز مداخله می‌شمرند. نکته قابل توجه آنکه این نبود قطعیت و اجماع درباره نحوه اطلاق مفهوم اجبار در خصوص عملیات اطلاعات سایبری در ادبیات حقوقی، در قالب عبارت‌هایی همچون «ممکن است» و «می‌تواند» خود را نشان می‌دهد و به نوعی باعث می‌شود که قدرت‌های متخاصم به دلیل فقدان هنجارهای توافق‌شده، بتوانند در یک منطقه خاکستری قانونی عمل کنند و از محکومیت بپرهیزند.

در پژوهش حاضر، با بررسی و تحلیل مقررات حقوق بین‌المللی با محوریت اصل عدم مداخله به این نتیجه دست یافته‌ایم که نظم حقوقی حاکم بر جامعه بین‌المللی - که بر پایه هنجارها و استانداردهای سنتی اصل عدم مداخله (یعنی اقدامات و اجبارهای قهری و نظامی) استوار است - پاسخگوی چالش‌های فراروی حقوق بین‌الملل ناشی از مداخله در امور داخلی دولت‌ها با انتشار اخبار جعلی

نیست؛ زیرا توسعه فناوری به‌طور تصاعدی، تهدید ناشی از انتشار خبر جعلی و اطلاعات نادرست مبتنی بر رسانه‌های اجتماعی را افزایش داده و نظم حقوقی سنتی حاکم بر جامعه بین‌المللی را با تردید روبه‌رو کرده است.

در عصر دیجیتال، زمانی که دولت‌ها می‌توانند قدرت را از مراکز داده‌ای که هزاران کیلومتر دورتر از یک دشمن قرار دارند، اعمال کنند، تکیه بر هنجارهای سنتی حقوق بین‌المللی - از جمله استقلال سیاسی و حاکمیت سرزمینی - اصل عدم مداخله و استفاده از زور برای تنظیم رفتار دولت‌ها کافی نیست؛ زیرا اصل عدم مداخله فقط مداخله اجباری و قهری در امور داخلی سایر کشورها را ممنوع می‌کند. این موضوع در خصوص اعمال آن در عملیات اطلاعات سایبری - از جمله انتشار اخبار جعلی - ایجاد مشکل می‌کند.

در چنین وضعیتی، دولت‌های رقیب و عناصر مخالف با حکومت‌ها، با اطلاع از ظرفیت گسترده شبکه‌های سایبری - از جمله رسانه‌های اجتماعی - با تشکیل گروه‌های حرف‌های، اقدام به تولید و توزیع اطلاعات غلط و خبرهای جعلی در فضای سایبری کشورهای هدف می‌کنند و افکار عمومی را در راه اهداف خویش و تقابل با دولت‌هایشان بسیج می‌کنند.

تحلیل نهایی آنکه بازنگری مقررات و تقویت چارچوب حقوق بین‌الملل برای مقابله با مداخله در امور داخلی کشورها از طریق انتشار اخبار جعلی، امری ضروری است؛ زیرا اینترنت، محاسبه معیار و دامنه اجبار را تغییر داده و در منش دولتی، شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد معیار اساسی برای اجبار ممکن است به سمت گسترش دامنه این اصل تغییر کند، به گونه‌ای که انتشار خبر جعلی با هدف ناراضی‌سازی، شورش یا تشویق نیز در چارچوب اجبار و به تبع آن، نقض اصل عدم مداخله قرار گیرد. از این‌رو، زمان آن فرا رسیده است که جامعه جهانی حول هنجارها و مقررات برای تنظیم رفتار دولت‌ها در فضای سایبر متحد شوند و تمرکز خود را از استاندارد مرسوم اجبار - یعنی اقدامات قهری و نظامی - به استاندارد جدید دستکاری تغییر دهند و خواستار تدوین مجدد اصل عدم مداخله در حوزه سایبری شوند. تدوین چارچوب کارآمد و مؤثر حقوقی مانند تغییر استانداردهای مرسوم اجبار، می‌تواند راه‌حل مناسبی برای جبران ابهام و کمبودهای چارچوب موجود حقوق بین‌الملل در خصوص استفاده از اصل عدم مداخله برای مقابله با مداخله در امور داخلی کشورها از طریق عملیات اطلاعات سایبری و از جمله انتشار اخبار جعلی باشد.

پیشنهادها

• معاونت‌های حقوقی نهادها و سازمان‌های حاکمیتی و دولتی، با بررسی و تطبیق قواعد و مقررات بین‌المللی، آمادگی مواجهه با مداخله دولت‌ها از طریق انتشار اخبار جعلی را داشته باشند و راهکارهای عملیاتی خود را در این زمینه ارائه دهند.

• پژوهش‌هایی در خصوص تأثیر انتشار خبر جعلی و دستکاری اطلاعاتی بر تضعیف و فروپاشی ساختارهای سیاسی انجام گیرد. همچنین نسبت به آینده‌پژوهی عملیات‌های روانی بر بستر رسانه‌های اجتماعی و نقش آن در دنیای ارتباطات و رسانه اقدام شود.

• باتوجه به تمرکز محافل تبلیغی و اطلاعاتی بیگانه بر مداخله در امور داخلی ایران از طریق انتشار اطلاعات نادرست و اخبار جعلی، تولید و نشر محتوای سواد رسانه‌ای و حقوقی در دستور کار نهادهای رسانه‌ای ایران قرار گیرد.

• پژوهشی کاربردی در خصوص راهکارهای رسانه‌ای چالش‌های فراروی انتخابات در ایران با تمرکز بر شیوه‌های جدید مداخله و دستکاری صورت گیرد تا راهکارهای عملیات رسانه‌ای برای مقابله با مداخله در انتخابات از طریق انتشار اخبار جعلی به دست آید.

• نحوه مواجهه حقوقی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای با اخبار جعلی و شیوه‌های تنظیم‌گری آنها برای مقابله با این پدیده نوظهور مورد بررسی قرار گیرد و مدل عملیاتی بومی برای مواجهه حقوقی فعالانه با چالش‌های فراروی عملیات اطلاعات سایبری از طریق تنظیم مقررات ارائه شود.

نوآوری و محدودیت

مطالعه قواعد و مقررات حاکم بر مداخله در امور داخلی دولت‌ها از طریق انتشار اخبار جعلی، موضوعی نو و تازه در عرصه ملی و بین‌المللی است که در پژوهش‌های پیشین کمتر به آن توجه شده است. از نقاط مثبت پژوهش حاضر، کاربردی بودن آن است، چنان‌که یافته‌های هنجارمند حقوقی آن درباره نحوه مواجهه نهادهای حقوقی و رسانه‌ای با مداخله دولت‌ها از طریق عملیات اطلاعات سایبری و از جمله انتشار اخبار جعلی، قابل بهره‌برداری است. نبود منابع کتابخانه‌ای غنی در زمینه موضوع مورد پژوهش در کشور و برخی محدودیت‌های خاص، همچنین نبود مقررات مدون در خصوص موضوع را می‌توان از مشکلات و دشواری‌هایی تلقی کرد که نگارندگان در طول انجام پژوهش با آن مواجهه بوده‌اند.

منابع

- آزادی، محمدحسین و سعید، نیک‌گو. (۱۳۹۸). حباب فیلتر و شخصی‌سازی اطلاعات در رسانه‌های اجتماعی. *رسانه*، ۳۰، ۱۲۸-۱۰۹.
- ایرتون، شریلین و جولی، پوزیتی. (۱۳۹۸). *اخبار جعلی و اطلاعات فریبکارانه* (ترجمه جواد دلیری). تهران: ثانیه.
- حیدری، علی‌مراد. (۱۳۹۱). بررسی حق تصحیح رسانه‌ای در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی. *پژوهش‌های ارتباطی*، ۱۹ (۷۰)، ۱۱۱-۱۳۹.
- زابل‌زاده، اردشیر. (۱۳۹۴). بررسی میزان استفاده از مقولات ساختاری روایت و خطابه در گزارش‌های خبری شبکه خبر. *رسانه‌های دیداری و شنیداری*، ۱۱ (۲۶)، ۱۹۷-۲۳۲.
- ساعی، محمدحسین؛ محمدحسین، آزادی و هادی، البرزی‌دعوتی. (۱۳۹۸). ظهور خبر جعلی در عصر پس‌حقیقت؛ اهداف و پیامدها. *رسانه‌های دیداری و شنیداری*، ۱۳ (۳۱)، ۵۹-۸۵.
- صادقی حقیقی، دیدخت. (۱۳۹۰). تحول در مفهوم اصل عدم مداخله در حقوق بین‌الملل. *علوم سیاسی و روابط بین‌الملل*، ۴ (۱۶)، ۱۲۸-۹۳.
- عامری، زهرا و سیداحمد، حبیب‌نژاد. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی نظام‌های حقوقی مقابله با اخبار جعلی در زمان انتخابات با نگاهی به ایران. *مجلس و راهبرد*، ۲۸ (۱۰۸)، ۱۱۷-۱۱۴.
- قاسمی، غلامعلی. (۱۳۹۵). چالش‌های اصل عدم مداخله و جایگاه آن در حقوق بین‌الملل. *آفاق امنیت*، ۹ (۳۳)، ۱۴۳-۱۷۲.
- کاستلز، امانوئل. (۱۳۹۳). *قدرت ارتباطات* (ترجمه حسین بصیریان جهرمی). تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- کریم‌آبادی، صادق. (۱۳۹۸). جایگاه حقوقی دکترین دولت‌ها در تفسیر معاهدات بین‌المللی. *قانون‌یار*، ۳ (۹)، ۳۷۰-۳۴۳.
- کوربین، جولیتام و آنسلم، اشتراوس. (۱۳۹۰). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌های مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها* (ترجمه بیوک محمدی). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مجدی‌زاده، زهرا و سیدمیلا، موسوی حق‌شناس. (۱۳۹۹). چیستی و چرایی اخبار جعلی در عصر دیجیتال: فراتحلیل کیفی. *مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۳ (۷)، ۱۲۴-۹۳.

محسنیان‌راد، مهدی. (۱۳۷۱). *روش‌های مصاحبه خبری*. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

میرفخرایی، سیدحسن. (۱۳۹۴). بررسی اصل عدم مداخله و کاربرد زور در پرتو تحولات جهانی. *مطالعات سیاسی*، ۷ (۲۷)، ۴۶-۲۳.

هیلیارد، رابرت ال. (۱۳۸۹). *نویسنده‌گی برای تلویزیون و رادیو و رسانه‌های جدید* (ترجمه فرزاد فرحزاد و صفورا نوربخش و غلامرضا تجویدی و نیسان گاهان). تهران: مرکز تحقیقات صداوسیما.

Ashley, C. (2019). Taming the Trolls: The Need for an International Legal Framework to Regulate State Use of Disinformation on Social Media. *The Georgetown Law Journal Online*, 107.

Baade, B. (2018). Fake News and International law. *Kfg Working Paper Series*, 18, August.

Beskow, D. M. & Carley, K. M. (2019). Social Cybersecurity: an Emerging National Security Requirement. *Military Review*, 99(2), 117.

Carley, K. M.; Cervone, G.; Agarwal, N. & Liu, H. (2018). *Social Cyber-Security*. In International Conference on Social Computing. Behavioral-Cultural Modeling and Prediction and Behavior Representation in Modeling and Simulation, 389-394, Springer, Cham.

Crampton, J. W. (2004). *The Political Mapping of Cyberspace*. Chicago: University of Chicago.

CrossCheck, A. (2017). *Was Macron's Campaign for French Presidency Financed by Saudi Arabia?*. Accessed 03/04/2018.

Edelman. (2018). Trust Barometer, Global Report, Annual Global Study, www.edelman.com

https://crosscheck. *First Draft News*. org/checked-french/macrons-campaign-french-presidency-financed-saudi-arabia

Jamnejad, M. & wood, M. (2009). Current Legal Developments the Principle of Non-intervention. *Leiden Journal of International Law*, 22, 345-381.

Jensen, E. & Watts, S. (2017). A Cyber Duty of Due Diligence Gentle Civilizer or Crude Destabilizer?. *Texas law Review*, 95, 1555.

Karlova, N. A. & Fisher, K. E. (2013). Plz RT": A Social Diffusion Model of Misinformation and Disinformation for Understanding Human Information Behaviour. *The Information School, University of Washington, Seattle*, 18 (1), 573. Available at <http://InformationR.net/ir/1-18/paper573.html>.

- Marcus, J. (1992). *Mesoamerican Writing Systems: Propaganda, Myth, and History in Four Ancient Civilizations*. Princeton, Princeton University Press.
- Mulvenon, J. & Yang, R. (1999). The People's Liberation Army in the Information Age. *Conference Proceedings*, 297, 175-186.
- Nasu, H. (2021). The 'Infodemic': Is International Law Ready to Combat Fake News in the Age of Information Disorder?. *The Australian Year Book of International Law Online*, 39(1), 65-77.
- Nigam, A. (2019). *United Nations: 20 Countries Sign Agreement to Fight 'fake News'*. Republic world. <https://www.republicworld.com/world-news/rest-of-the-world-news/united-nations-20-countries-sign-agreement-to-fight-fake-news.html>
- Rotondo, A.; Salvati, P. (2019). Fake News, (Dis)information, and the Principle of Nonintervention, *The Cyber Defense Review*, Special Edition. *International Conference on Cyber Conflict* (CYCON U.S.), November 14-15, 2018: *Cyber Conflict During Competition* (2019), 209-224, Army Cyber Institute.
- Shu, K.; Bernard, H. R. & Liu, H. (2019). *Studying Fake News Via Network Analysis: Detection and Mitigation*. In *Emerging Research Challenges and Opportunities In Computational Social Network Analysis and Mining*, 43-65. Springer, Cham.
- Souza Dias, T. (2022). *Options for a Peace Settlement for Ukraine: Option Paper XV – Information Operations in a Russia-Ukraine Peace Settlement*, Published 12/08/2022, <https://opiniojuris-org>
- Stadnik, I. (2017). What is an International Cyber Security Regime and How we Can Achieve IT?. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 11, 1.
- Walzer, M. (1997). *Just War and Human Rights; In: Michenlin R. Ishay, The Human Rights Reader*, New York: Routledy.
- Wardle, C.; Derakhshan, H. (2018). Thinking about 'Information Disorder': Formats of Misinformation, Disinformation, and Mal-Information. *Journalism, 'Fake News' & Disinformation*, UNESCO.
- Wheatley, S. (2019). Foreign Interference In Elections Under The Non-Intervention Principle: We Need To Talk About "Coercion". *Duke Journal of Comparative & International Law*, 31, 16.
- Zhao, W. (2020). Cyber Disinformation Operations (Cdos) and a New Paradigm of Non-Intervention. *University of California, Davis*, 27, 1.